

LES CAMPANES de la torre de l'església de Fontanars

Tomàs F. Bordera i Bordera

A Miguel de Ca Navarro

Coneguts els antecedents de la torre alforinera de les campanes, toca parar atenció al conjunt sonor que la completa. El campanar de l'església de la Mare de Déu del Rosari de Fontanars dels Alforins té set campanes, actualment. Les cinc més grans s'allotgen a les quatre obertures del cos superior de la torre; les dos restants, que són també les més xicotetes i no tenen la funció de repicar, són als buits oberts cara a sol migdia al primer cos del campanar.

L'estudi de les nostres campanes es complica per la imprecisió i la fragmentarietat de la informació disponible, en uns casos, i per l'absència de dades en altres. Per haver-se perdut les notícies, unes voltes, i altres per no haver-se'n deixat constància per a la memòria futura. Això dificultava d'entrada la plena identificació d'algunes d'elles. En qualsevol cas, el present treball es basa, principalment però no a soles, en la informació procedent de l'Arxiu Parroquial de Fontanars del Alforins (APFA, en endavant), sense la qual no haguera estat possible bastir-lo. No a soles: perquè també he recorregut als aclariments i als records d'Alfonso Llin Ribera (1952) i Rafael Soler Calabuig (1955), que han sigut campaners voltejadors abans que se n'electrificara el toc; i de José María Biosca Revert (1928).¹ Així com al testimoniatge eloqüent de les inscripcions de

¹ Agraïments: a don Antonio Mullor, per les facilitats prestades i per les explicacions; a José María el Fuster, Alfonso Llin i Rafael Soler, per la seua conversa i els seus comentaris il·lustratius, igualment; a Pepe Gandia, per la seua valuosa i pacient col·laboració fotogràfica. A Vicent Fita Biosca, pel préstec de la fotografia de sa mare, de 1935.

Visió idealitzada de Fontanars cap a 1920. El campanar defineix el perfil del llogaret.
 JOAN BARBERÀ MARTÍNEZ,
 2005

les pròpies campanes, quan en duen; i a l'inestimable inventari de la Colla de Campaners d'Ontinyent.²

Antecedents i supòsits

Per a indagar l'antiguitat de les campanes cal tornar als antecedents de la torre.³ El campanar de Fontanars va començar a construir-se en setembre de 1860. La primavera anterior, la Junta de Fàbrica havia fet seu el desig del vicari i la feligresia, de construir un campanar, i s'havien iniciat els tràmits i l'acapte de materials. Es va sol·licitar a l'Ajuntament d'Ontinyent el permís per a fer un forn de calç i, a l'Arquebisbat, per a treballar els dies festius en aquella obra. La construcció es faria a expenses de la caritat dels terratinents, i a costa dels llauradors i jornalers, els quals no solament contribuïen amb donatius en metàl·lic, sinó que hi van treballar corporalment. Uns, acostant materials; uns altres, pastant el morter; i fins les dones, carregant-hi aigua amb ases i cànters.⁴

L'obra avançava al ritme discontinu amb què afluien els donatius. Fins l'abril de 1862, en què es va haver d'anar pensant a fabricar una campana, perquè aquella mampresa arduosa no es quedara sense el colofó esperat. El vicari es veu que havia comptat de bestreta amb la contribució dels fons estatals per a la reparació de temples per a pagar l'obra. Però el fet que els dies i les setmanes anaren transcorrent sense que els diners aplegaren, com de fet van acabar per no arribar-hi, va provocar que la torre s'haguera de rematar de manera precipitada amb els pocs recursos

² Agraïsc especialment l'ajuda de Rafael Cantavella, president, i de Josep Miquel Pastor, ambdós de la Colla de Campaners d'Ontinyent.

³ Els antecedents estan publicats als llibres de festes de Moros i Cristians de Fontanars dels Alforins: BORDERA, T. "1860: l'inici de la torre de l'església de Fontanars", (2010, pàg. 33-38); BORDERA, T. "1860-1862. La torre inicial del campanar", (2012, pàg. 49-58); BORDERA, T.; ROSELLÓ, T.; BORDERA, Josep A. "1912-1916: el campanar de Fontanars del segle XX", (2013, pàg. 60-69); i ROSELLÓ, T.; BORDERA, T. "El campanar de Fontanars en l'obra de l'arquitecte Cortina", (2014, pàg. 75-86).

⁴ Bordera 2010, pàg. 37-38: documents 1-3 de l'annex documental.

1899.
Aproximació
a la campana
major en la
fotografia més
antiga coneguda
del nostre
campanar.
VICENT FOS
ANSALDO
(hereus del
vicari Mollà)

disponibles. El resultat va ser un edifici modest i funcional, però segur que també d'una alçària inferior a la pensada de primera hora i, molt probablement, menys historiat constructivament i artística del desitjat.⁵

L'església de Fontanars prové de l'ermita de Sant Antoni que en 1593 estava per acabar-se al propi paratge de les partides dels Alforins d'Ontinyent, la construcció de la qual s'havia acordat setanta anys abans. El temple actual és la suma de les reformes i ampliacions aplicades a aquell edifici al llarg del temps. El Consell de la vila d'Ontinyent va determinar en 1593 que s'acabara ja l'ermita que hi havia a mitjanfer, amb la indicació expressa que el mestre d'obres no era obligat "*a fer portes ni posar campana, sinó sols fer lo campanar i lo portal*".⁶

No es coneix la data de la finalització de l'obra, ni la de la consagració i l'inici del culte en aquella, però sí que es documenta el primer bateig celebrat a l'ermita de Sant Miquel i Sant Antoni dels Alforins d'Ontinyent l'any 1755.⁷

Això permet pressuposar que el campanaret, fóra una espadanya o una torreta, aleshores ja duria un temps construït i que havia de tindre la seua campaneta per a convocar la feligresia als oficis. Almenys, una campana xicoteta, que hauria estat col·locada entre els darrers anys del XVII i mitjan segle XVIII però que, sense prova documental, la seua existència és només un (raonable) supòsit. Aquesta hauria sigut la primera campana de l'ermita-esglesieta dels Fontanars: però els papers només parlen de les nostres campanes amb posterioritat a 1862.

Les primeres notícies de les campanes de Fontanars

El 6 d'abril de 1862 és quan comença, aparentment, la història de les campanes alforineres. El vicari Mateu havia cridat els llumeners per a fer-los sabedors que l'ajut econòmic sol·licitat a Madrid no arribava. En aquella situació, en què la manca de diners feia inviable de reprendre l'obra del campanar, aleshores paralitzada, la Junta de Fàbrica va optar per anar encomanant la campana major: a costa de l'engrandiment de l'edificació. Amb eixe propòsit es va avisar el campaner fonedor Jaume Roses, d'Adzaneta d'Albaida, perquè pujara a l'Alforí a negociar un tracte.⁸

El 18 de maig es presentava Roses a la casa abadia, a convenir les condicions amb la Junta de Fàbrica. S'hi va estipular que la futura campana

⁵ Bordera 2012, pàg. 56: document 2 de l'apèndix.

⁶ Arxiu Municipal d'Ontinyent (AMO), *Judiciari de la Sala 1592-1657*, juny 5. Ontinyent. Exhumat per TEROL I REIG, Vicent, en "La construcció d'una ermita: Sant Antoni dels Alforins, 1593", del Llibre de Festes de Fontanars dels Alforins, 2002, pàg. 58-60.

⁷ A l'esglesieta dels Fontanars comença a administrar-se el baptisme en 1755, però el llibre de batejos es custodia a l'església de Santa Maria d'Ontinyent, que n'és la matriu.

⁸ Vegeu la nota 5.

havia de pesar 45 arroves, al preu de 220 rals de billó, i que havia de dur inscrit el nom múltiple de “*María Rosario Josefa, Trinidad*”. Tindria dos anys de garantia; la meitat del preu es faria bo a la recepció de la peça i, la resta, al ritme de l’acapte d’almoïna.⁹

La campana es va fondre amb èxit al taller del fabricant el 3 de juliol, i J. Roses va avisar el vicari perquè hi anaren a arregar-la. El 9 de juliol per la vesprada se’n van baixar a Adzaneta d’Albaida quatre hòmens, amb tres mules i un carro. L’endemà hi van carregar la campana i van mamprendre el camí de tornada. Aplegaven als Fontanars a les 9 de la nit. Sense cap altra novetat que la tempesta de trons i llamps que s’havia desfermat ací dalt. En l’anotació del dia 11 en el llibre de Fàbrica, el vicari dóna a entendre que, en tan punt hi van arribar, van posar la campana amb les anses cap per avall i li van pegar uns colpets, perquè els presents la oïren sonar per primera volta.¹⁰ Segurament, no l’havien descarregada del carro, impacients com havien hagut d’estar els pocs veïns del llogaret dels Fontanars, tots a l’expectativa de l’arribada del bronze per estrenar. Però, el primer dia d’octubre, el vicari Mateu li demana l’autorització a l’arquebisbe per a beneir... dos campanes acabades de fabricar: una de 50 arroves i 10 lliures i l’altra de tres arroves i quatre lliures.¹¹

Ací és on el relat s’enrevessa, perquè es torna contradictori amb el tracte acordat el maig anterior amb el fabricant, d’haver de fer una campana de 45 arroves, i també amb la notícia del viatge de la campana nova el 10 de juliol, amb el carro de Ca Garcia, des d’Adzaneta a Fontanars. Perquè quan encara no s’havien complit els tres mesos des de la primera fosa, es constata que la campana major s’ha transformat en una altra que té cinc arroves més de pes, i que, a més, se n’ha fet una segona que supera les tres arroves de bronze: totes foses pel mateix Jaume Roses. En el llibre de Fàbrica no consta el motiu del reemplaçament, però poguera ser que, la campana que havia arribat a Fontanars aquella nit tempestuosa de juliol, acabara sofrint algun tipus de contratemps que l’obligara a tornar a passar pel cresol de la foneria. Com ara que s’haguera badat, qui sap com ni per què. En qualsevol cas, resulta versemblant que la Junta de Fàbrica, de nou en tractes amb el fonedor, optara per comprar-li més bronze perquè ho refonguera tot i en comptes d’una campana n’emmotlara dos, de diferents grandària i timbre, per a guanyar en modulació i sonoritat dels tocs. Jaume Roses hi havia col·locat nou arroves més de metall, que li havien de reportar 2.000 rals més de negoci, definitivament.

El 19 d’octubre de 1862, el vicari Mateu oficiava la benedicció de les dos campanes, amb aigua beneïda duta a cosa feta de València, segons el mandat de l’arquebisbe per a tals casos. La gran va ser anomenada “*Maria del Rosari Josepa Trinitat*” i la xicoteta “*Francesca Pasquala Carme Elies*”. En van ser padrins el mateix Miquel Osca i Guerau, magistrat del

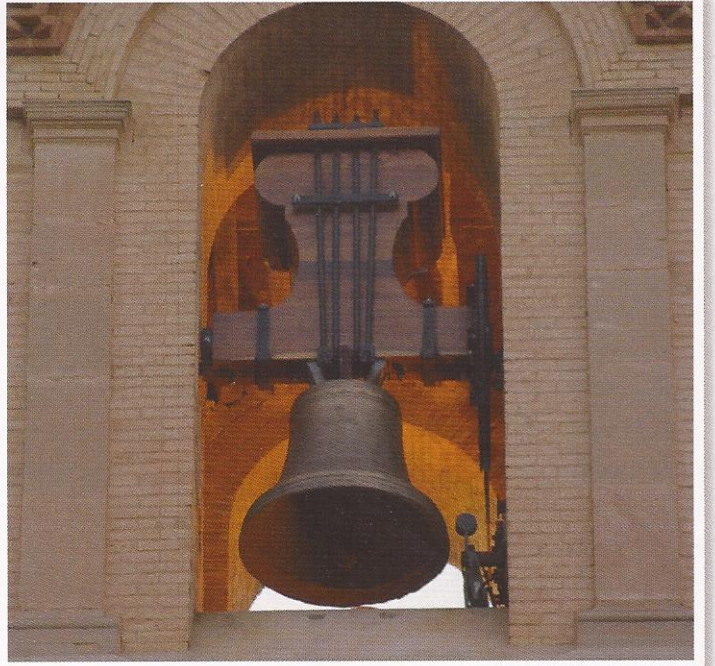
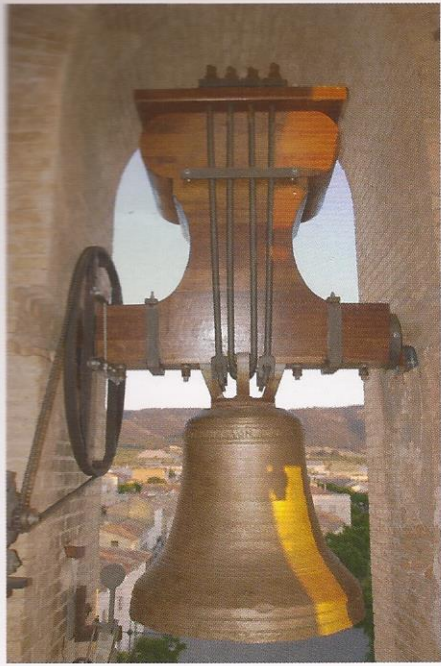

Roses: marca del fabricant en la campana de llevant (1954). PEPE GANDIA

⁹ Bordera 2012, pàg. 57: document 3 de l’apèndix.

¹⁰ Ídem: document 4.

¹¹ Vegeu el document 1 de l’apèndix del present article.

2015, juny.
La campana major, des de dins de la sala.
P. GANDIA

2015, juny.
La campana major, vista des de la plaça.
P. GANDIA

Tribunal Suprem, que ja protagonitzara la col·locació de la primera pedra del campanar el setembre de 1860; el propietari alcoià Pelegrí Vitòria, la senyora Pasquala Mayans, comtessa de Torrefiel, i na Josepa Mateu. La xicoteta de les dos que tenien acabades de fondre, la van pujar al campanar aquell mateix dia; la gran, es van esperar al 4 de desembre per a col·locar-la, fa l'efecte que amb la finalitat que l'obra estiguera endurida com per a poder sostindre el seu major pes.¹²

Ventura Bordera, contemporani dels fets, es fa ressò de la col·locació de les campanes de la torre, el 1862, el que certifica que en aquell moment en són tres, les campanes, comptades les dos noves i la "vella":

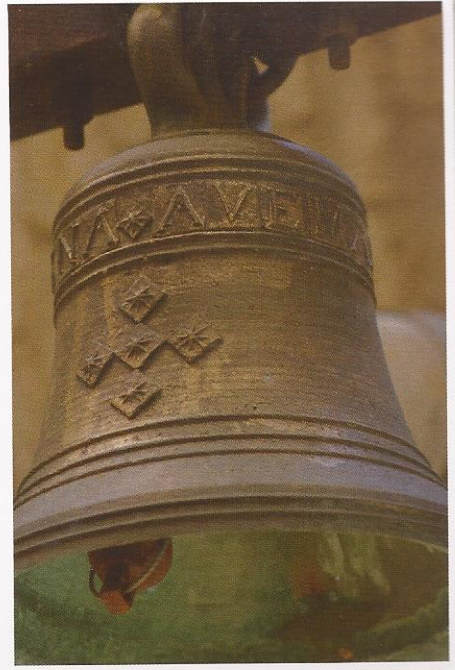
*"En el año 61, se prinsipió el campanario y en el sesenta y dos se a segido hasta colocar las campanas. Se an mercado dos campanas, la grande a pesado sinqüenta arovas dies libras; la pequeña, tres arovos quatro libras, a dusientos veinte reales de vellón arova; se a colocado también la campana vieja (...)."*¹³

La campana vella

La campana més antiga de les hui existents al campanar alforiner és de 1828, atesa la inscripció que du fosa. És més que probable que eixa siga la campana vella referida per Ventura Bordera al final de la seua *Relación...* En tal cas, el que hi cap preguntar-se, és a on hauria anat a raure l'eventual campana dels segles XVII-XVIII. El més possible és que

¹² Bordera 2012, pàg. 57: document 5 de l'apèndix. El motius del nom de la campana major són: el de l'advocació de l'església local i titular del cap d'altar, per Maria del Rosari; Josepa, per la padrina Josepa Mateu; i Trinitat, per la devoció familiar de Ventura Bordera, benefactor de l'església dels Fontanars i prestador a fons perdut per a la liquidació de les campanes. Respecte a la primera part del nom de la segona campana, Francesca Pasquala Carme Elies, coincideix amb el de la padrina, la senyora Pasquala Mayans i, sobretot, amb el nom compost del vicari Mateu: Francesc Pasqual.

¹³ Bordera 2010, pàg. 35-37. La cita prové del dietari autògraf de Ventura Bordera *Relación de la parroquia de Fontanars, de Onteniente, echa por Ventura Bordera y Espí, labrador propietario de una de las eredas de dicha parroquia, echa en el mes de diciembre de 1853.*

desapareguera durant la Guerra del Francès. Les tropes napoleòniques van ocupar el País Valencià entre gener de 1812 i juliol de 1813. Les conseqüències d'una guerra són sempre desastroses, amb mortaldats, saquejos i destruccions, epidèmies i fam, i requisos i exigència de contribucions despòtiques pels exèrcits invasors a la població dels territoris que serveixen d'escenari al conflicte.

Ventura ho conta en la seua relació. Els soldats francesos havien arribat a Ontinyent el mateix gener de 1812. La població convivia amb relativa tranquil·litat amb l'exèrcit foraster, però sotmesa a les elevades contribucions en metàl·lic que aquest l'obligava a pagar, i amb un ai constant per la reacció repressora dels francesos a les escaramusses esporàdiques dels guerrillers. A l'agost, una de les onades de tropa, procedent de Madrid, va aterrir els llauradors fins al punt que van deixar abandonades les cases de camp a mercè de l'invasor per acudir a refugiar-se als pobles pròxims; el propi vicari alforiner se'n va fugir a Ontinyent: "*las casas de campo, todo abandonado, yglesia y todo a benefisio de todos*".¹⁴ El dietarista no s'hi entreté en detalls, però eixa sola frase és suficientment il·lustrativa d'un escenari de saqueig sense contemplacions, com a conseqüència del qual és ben probable que la primera campana de l'esglesieta de Fontanars acabara formant part del botí de guerra.

Durant la dècada de 1820, l'església de Fontanars és engrandida. Per això, cap la possibilitat que la data de 1828 que du inscrita la campana, fóra indicativa de la finalització d'aquesta fase d'eixamplament, la qual s'hauria completat amb la reposició de la peça que, molt versemblantment, havia sigut expoliada l'estiu de 1812. Data a part, la inscripció de motle, en llatí, "AVE MARYA, GRACYA PLENA" ("Déu vos salve, Maria,

La campana vella. "[MAR] YA GRACYA", "AÑO / 1828". P. GANDIA

La campana vella. "[PLE]NA AVE MA[RYA]". Ornament amb cinc daus en disposició de creu. P. GANDIA

¹⁴ La cita prové de la relació de V. Bordera, igualment.

Vista de l'arc de
llevant. Dalt, la
campana vella,
Maria Micaela
i, al mig, la
del Santíssim
Sagrament.
Al capdavall,
la truja i part
del bronze de
la campana de
ponent.
P. GANDIA

plena de gràcia”), són les frases inicials de l'avemaria, que és l'oració tradicional catòlica per a invocar la mare de Jesús.

El nom de la campana vella és Micaela, o Maria Micaela,¹⁵ encara que, com ara per a l'excampaner revoltejadador Rafel Soler, siga “la de la Doctrina”. Aquesta peça és la superior de les dos que hi ha col·locades actualment a l'obertura oriental de la torre. Segons don Antonio, el rector, la campana va ser instal·lada allí, i motoritzada, amb posterioritat a l'electrificació de les quatre majors (1993-1994). N'explica Soler que, sent ell campaner, la campana de la Doctrina estava al capdamunt de la sala de les campanes, subjecta als travessers de la base de la volta del campanar, i es tocava des de baix amb una corda. El seu nom popular només pot ser degut al fet que, en altre temps, es fera servir per a convocar a la catequesi.

El 1999, la Colla de Campaners d'Ontinyent va inventariar les set campanes de la torre de l'església de Fontanars, prèviament a la XII^a Trobada d'Escoles en Valencià de la Vall d'Albaida, que aquell any s'havia de celebrar al poble de l'Alforí, el 24 d'abril. Durant la tasca d'inventari, els Campaners van traure la Maria Micaela del seu lloc i la van abaixar a causa del perill que li van trobar que tenia, pel deteriorament de la truja i el cigonyal.¹⁶ Cap a 2001, seria quan s'adaptara per a motoritzar-la i instal·lar-la al seu emplaçament actual.

El diàmetre de la boca és de 25,2 cm i pesa uns 9 kg.

¹⁵ APFA. *Diversos*. La identificació de Maria Micaela ha sigut per eliminació dels noms de les altres campanes identificades. En l'inventari antic (s/d [c. 1892-1907]), és anomenada Micaela, tal com en els successius (1903, 1910 i 1913). És en l'inventari de 1936, previ a la Guerra, on consta com a Maria Micaela.

¹⁶ Rafael Ballester i Sergi Gómez, campaners de la Colla d'Ontinyent, són els autors de l'inventari-catàleg de les campanes de la torre de l'església de Fontanars d'abril de 1999. L'accés al seu contingut i al vídeo que documenta aquella tasca, han sigut de gran ajuda per al present treball. Per una altra part, el pes del bronze de cada peça, en la relació individual com la que segueix, és segons l'estimació de la Colla de Campaners d'Ontinyent.

La campana major

La campana més gran és la que contempla la plaça des de l'arc meridional de la torre. Encara que data de 1878, quan va ser fosa per última volta, prové de la de 1862. El seu bronze és el que més voltes ha pujat al campanar, perquè és també el que més viatges de tornada ha fet, a la foneria. Això, descomptada la més que probable primera refosa de l'estiu mateix de 1862, abans ni tan sols d'haver arribat a beneir-la i col·locar-la al seu lloc. Sense ni haver-la estrenada. Maria del Rosari Josepa Trinitat, com va ser batejada inicialment, va haver de ser fosa tres voltes entre 1875 i 1878, que en seria la definitiva. Du, de motle, la inscripció "MARÍA DEL ROSARIO AÑO 1878".¹⁷

El 17 setembre de 1871, el vicari Mateu reunia la Junta de Fàbrica per a dir-los que caldria fondre de nou la campana gran, perquè tenia una badadura que la feia sonar malament. Però es van haver de trobar, el vicari i els llumeners, davant la doble evidència que la garantia de dos anys oferida pel fonedor d'Adzeneta ja en feia vora set que havia vençut i, també, que l'economia de l'església local tampoc no estava com per a tirar trons. En tals condicions, van demorar la refosa tant com va ser possible.¹⁸ Fins que, l'estiu de 1875, es van vore obligats a buscar-hi una solució: començant per acudir a un fonedor distint. El 8 d'agost pujava a Fontanars el fabricant de campanes de Benissoda Ramon Porta Roses (parent dels Roses, fonedors d'Adzaneta, segons sembla) a vore què se n'havia de fer. Vist i valorat, es va acordar de tornar a desfer la campana major, que era de més de 50 arroves, per a emmotllar-ne dos de noves.¹⁹

L'1 de setembre de 1875 es fonia el bronze i es feien les dos campanes: la gran va resultar de 31 arroves i tres lliures; la xicoteta, de 17 arroves i 20 lliures. La gran va eixir "desgraciada", però es veu que útil per a tocar, i el fabricant es va comprometre a refondre-la debades en tan punt li ho demanaren. Entretant, les van beneir les dos el dissabte 4 de setembre, a causa de l'empenyorament general perquè l'endemà, que era el dia de la Mare de Déu (dins la celebració, aleshores incipient, dels Moros i Cristians del llogaret dels Fontanars), les campanes pogueren estar disponibles per a la festivitats.²⁰

El 5 d'agost de 1876 Ramon Porta tornava a liquar la campana major, tal i com ho havia aparellat en comprovar que li havia eixit defectuosa un any abans. El dia de la Mare de Déu d'Agost es va beneir la campana nova.²¹ Però encara haurien de tornar a cridar el fabricant, d'allí a dos anys, perquè la fonguera una volta més, la tardor de 1878, que es veu que va

La campana major, fa uns anys, vista des de la plaça.

P. GANDIA

¹⁷ Sic: per "MARÍA DEL ROSARIO AÑO 1878".

¹⁸ Vegeu el document 2 de l'apèndix, al final d'aquest article.

¹⁹ Vegeu el document 3 de l'apèndix.

²⁰ Ídem, document 4.

²¹ Ídem, document 6.

Batalls fora d'ús. El més llarg, d'uns 70 cm, és el que va caure a la plaça el 1991.

P. GANDIA

ser la definitiva.²² Aquesta vegada, el contracte previ estipulava que Ramon Porta seria qui dirigira personalment els treballs de descens, abans, i els de col·locació de la campana després de refosa, així com els de composició i anivellament de la truja, i la fixació del batall, perquè la campana es quedara a punt per a tocar i revoltejar.²³ La clàusula d'adés trasllueix la preocupació de la Junta de Fàbrica i del propi Ramon Porta per revisar i controlar les causes per les quals la campana major havia sigut tan problemàtica la dècada passada, sobretot els tres anys immediatament anteriors.

La campana major és l'única que veu oscil·lar la seua grandària entre la primera i l'última de les cinc voltes que la van haver de fondre:

1862, juliol:	45 @: 575 kg; ²⁴
1862, setembre:	50 @, 10 lb: 642,55 kg;
1875, setembre:	31 @, 3 lb: 397,83 kg;
1876, agost:	32 @: 408,96 kg;
1878, octubre:	33 @: 421,74 kg.

El diàmetre de la boca és de 89,8 cm i pesa uns 422 kg.

—*Me'n recorde que un any per Festes, tocàem jo i el meu cosí [R. Insa], i a la campana que dona a la plaça li va caure el batall...*

*que estaen els músics a punt de fer el passacalle i va caure el batall de la gran*²⁵
—R. Soler no ho ha oblidat. Allò va ser el 7 de setembre de 1991, dia de l'Entrada, quan la nostra banda de música es reunia al peu del campanar i es preparaven per a iniciar la cercavila de la 1 del migdia. El batall de la campana major va caure a escassos metres dels músics allí presents, que tampoc no deuen d'haver-ho oblidat.²⁶

Del campanar complet (1875) a la pèrdua de dos campanes (1936-1939)

La xicoteta de les dos campanes noves de 1875, part del bronze de la qual provenia de la pròpia campana major, va passar a ser la segona, de gran, del campanar alforiner. Aquesta campana havia sigut beneïda i anomenada Josepa Cor de Jesús, i va ser instal·lada a l'obertura de ponent la vespra de Nadal de 1875. Amb la seua col·locació, la torre de l'església dels Fontanars es quedava completa i arreglada amb quatre campanes, una per cada aire:

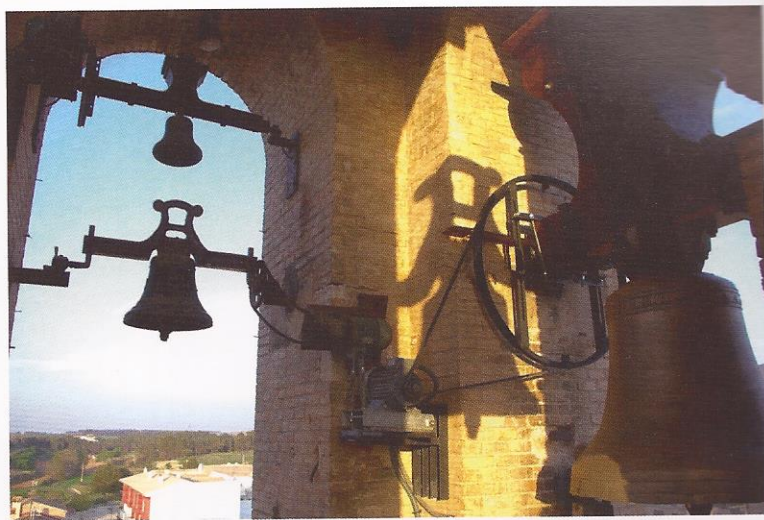
²² Ídem, document 7.

²³ APFA. *Llibre de Fàbrica*, vol. primer, quadern inserit al foli 200. Contracte de la Junta de Fàbrica amb Ramon Porta per a refondre la campana major. 1878, setembre 29. Fontanars, a la casa abadia.

²⁴ Per evitar reiteracions en el quadre comparatiu, faig servir els símbols de l'arrova (@) i de la lliura (lb). Una arrova valenciana equival a 12,78 kg i té 36 lliures; una lliura són 0,355 kg.

²⁵ Prescindisc de marcar gràficament els barbarismes i altres expressions col·loquials en la transcripció dels diàlegs, en benefici de la vivesa de l'oralitat.

²⁶ La de 1991 no era la primera volta que queia el batall de la campana major a la plaça concorreguda de gent. Segons em contava aquells dies el tio Pepe Belda (1928-2011), el batall de la mateixa campana va caure en 1939, quan van revoltejar les campanes després de la Guerra: i em va dir que a ell li va passar propet. Cinto Úbeda (1925-2004) també em va contar aleshores que els primers anys 30 del segle xx, un dia de la festa de les Xiques, també va caure el batall. Amdós voltes la plaça estava concorreguda de gent i mai no va hi haure desgràcies per la caiguda del batall.

2013, abril. Vista interior de la sala de campanes. P. GANDIA

1935, setembre: les obertures inferiors de la torre, sense campana. Retratats: Pepita Biosca Mora, Elena Laporta, Pepe Bataller Vidal i Pilar Biosca Mora. VICENT FITA BIOSCA, de l'àlbum familiar

1. Maria del Rosari, de 33 @: 421,74 kg, al sud;
2. Josepa Cor de Jesús, 17 @ 20 lb: 224,36 kg, al ponent;
3. Francesca Pasquala, 3 @: 38,34 kg, al nord, cara a l'Argelagar; i
4. Maria Micaela, a l'obertura oriental de la sala de les campanes.²⁷

Acabada la Guerra Civil, se'n van trobar a faltar dos de les relacionades adés. A molts campanars, havien sigut confiscades campanes durant la Guerra, es creia que per a fer servir el metall en les fàbriques de munició i armament. Una altra cosa és que, amb l'excusa de la confiscació, foren perpetrats en alguns casos robatoris estrictes: pero ni es pot provar una cosa ni l'altra, ni l'objectiu del present estudi és d'investigar eixe detall. Les campanes "robades" eren, segons el vicari Palau, les dos xicotetes de la torre, que al seu càlcul havien de ser d'uns 70 i 100 quilos, respectivament.²⁸ Els bronzes més pròxims a eixes magnituds eren els de les campanes 3^a i 2^a, que van ser les desaparegudes. La major i la menor, 1^a i 4^a de la relació anterior, van romandre impertorbales al seu lloc, en canvi, atesa la funció que complien, d'emetre avisos i senyals civils a la població en temps de guerra.

1954: reposició i afegiment de campanes

Els últims dies de desembre de 1953, l'església de la Mare de Déu del Rosari de Fontanars va ser elevada a la categoria de parròquia, per se-

²⁷ Amb anterioritat a l'inventari-catàleg de la Colla de Campaners d'Ontinyent de 1999, no existien dades de les magnituds d'aquesta campana.

²⁸ APFA. *Llibre de Fàbrica*, vol. 2n, pàg. 7. Així consta, dins la relació dels fets ocorreguts a la parròquia amb motiu de la sublevació de juliol de 1936. 1939, agost 8. Fontanars.

Fontanares celebra la bendición de sus campanas

Fontanares, pueblo extremeño de los confines de nuestra provincia, ha celebrado con inusitado esplendor la fiesta de las campanas, con ocasión de la bendición de cinco de ellas. El domingo, 28, Fontanares, pueblo de suaves contornos y apacible ambiente, vibró la extraordinaria animación, que dejará imborrable recuerdo en el ánimo de sus hijos. Las campanas que poblarán su torre parroquial fueron bendecidas, en un día tan repleto de festejos, que no hubo intermedio de tiempo; desde las carreras de bicicletas, partido de fútbol, cabalgatas, exhibición de danzas, oficios religiosos y el emotivo acto de la bendición, la población de Fontanares vivió participando en masa en los actos.

Esta fiesta que se trenzó alrededor de la «simbólica campana», tiene en la campiña de Fontanares un marco que la realza; el tañido de su voz difundirá entre el centenar de «casas parejas» que pueblan su término, unas veces la alegría o el dolor, el trabajo o recogimiento, la oración o el peligro, pero su llamada siempre será de lo alto, y el magnífico espíritu de su fiesta de bendición perdurará para mejores empresas.

Ojalá que las familias prósperas de la sociedad valenciana que tienen en sus casas heredado un lugar de descanso, acudan a esta llamada, para que el pueblo extremeño y blasón en nuestra geografía provincial, Fontanares, pueda celebrar sus progresos como su fiesta de las campanas.

No cabe hacer elogios de personas, pues todos contribuyeron con sus esfuerzos aun que justo es hacer mención de su párroco, quien con su tenacidad ha sido el propulsor de la empresa; la junta de fábrica, los padrinos en tan memorable fiesta y la familia de Blanca Cambra, como alcaide y padrino mayor.

Las Provincias,
dissabte 3
d'abril de 1954,
pàgina 6

celebrado (...) la fiesta de las campanas con ocasión de la bendición de cinco de ellas (...). Cinc campanes! Tres fonts distintes per al sol esdeveniment de la benedicció de les campanes de 1954, i les tres coincideixen... a discrepar sobre quantes van ser realment les campanes batejades.

Entre 1939 i 1953 al campanar de Fontanars només li quedaven dos campanes: la major i la menor de les descrites abans de la Guerra. En 1954 se'n van fabricar tres de commemoratives que, amb les dos anteriors, en fan cinc. Però, i les dos dels buits de més avall del rellotge, no hi compten?³¹

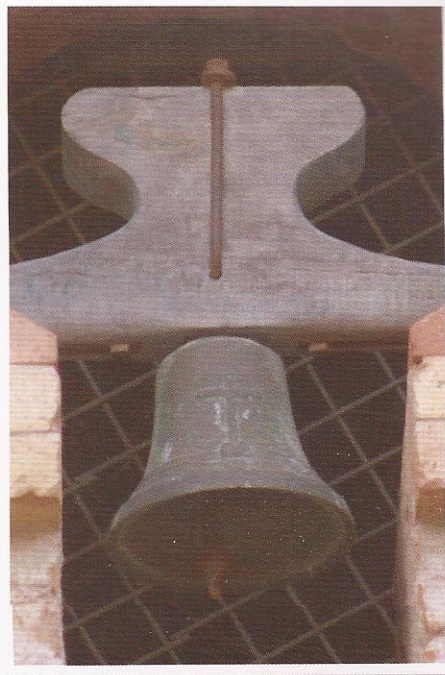
gregació de la de Santa Maria d'Ontinyent, de la que havia sigut filial fins aleshores.²⁹ Per una altra part, el 1954 va ser considerat per l'Església any jubilar, amb motiu del primer centenari de la definició dogmàtica de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu.

El diumenge 28 de març de 1954 van ser beneïdes vèries campanes: tres d'elles de nova fabricació i, almenys una de les dos velles, restaurada, entre més. La primera de les noves era commemorativa de l'erecció en parròquia de l'església de Fontanars i va ser col·locada a l'obertura de ponent del campanar. La segona i tercera van ser fabricades en commemoració de l'any marià de 1954, segons la llegenda que porten ambdues peces. Certament, la major clarícia sobre la procedència l'ofereixen les inscripcions foses en les pròpies campanes: perquè les referències documentals són a partir d'ací inexactes i vacil·lants, quan no inexistents. El llibre de Fàbrica guarda la crònica entusiasta que el rector, don Constantino Torregrosa, fa dels actes celebrats aquell any, entre els quals va hi haure la benedicció de "sis campanes" que la feligresia havia regalat a la parròquia per a perpètua memòria de l'any marià que estava celebrant-se. Sis campanes. Continua don Constantino explicant que les campanes es van pagar per subscripció popular, mitjançant la qual es va recaptar 14.796 pessetes, que van ser invertides totalment en les campanes i el seu muntatge. Com a recordatori d'aquella benedicció múltiple de campanes, la parròquia va editar un díptic de la grandària d'una estampeta en què, a la part interior es llig: "*Recuerdo de la Solemne bendición de cuatro campanas que Fontanares ofrenda a su Parroquia (...)*".³⁰ Quatre campanes... El diari *Las Provincias* també se'n va fer ressó. El dissabte 3 d'abril, dins la secció "De la Región", pàg. 6, contava que "*Fontanares (...) ha*

²⁹ BORDERA I BORDERA, Tomàs. "Cinquantenari de la parròquia de la Mare de Déu del Rosari". Llibre de festes de Moros i Cristians. Fontanars dels Alforins, 2003, pàg. 72-74. El decret de desmembració i erecció de noves parròquies es va publicar en el *Butlletí Oficial de l'Arquebisbat de València* del 29 de desembre de 1953.

³⁰ APFA. *Llibre de Fàbrica*, vol. 2n, pàg. 88-89. Crònica del rector, don Constantino Torregrosa dels actes de l'any marià que van incloure la benedicció de les campanes en març de 1954.

³¹ Els dos buits aliniats verticalment a la façana meridional del campanar, sota el rellotge, hi són des de la reforma de 1915-1916, i la seua funció és la de ventilar i il·luminar l'escala interior de la torre que, en altres cas, seria cega. Substitueixen la que aparentava ser un finestral en la torre antiga, que tenia la mateixa missió, i que era una gran obertura enreixada. L'arquitecte Cortina va reinterpretar ací l'arc de ferradura

Els dos buits oberts a la façana del campanar mirant la plaça, aliniats verticalment sota el rellotge, mai no havien allotjat campanes, entre 1916 i 1953. Però en 1954 hi van ser col·locades dos campanetes, anònimes i d'antiguitat i procedència desconegudes: una a cadascun dels buits del cos inferior de la torre. La memòria de José María Biosca supleix ací, amb exactitud, la inexistència de documentació.³²

—*Ixes xicotiques les tenien en l'església, no sé de qui, perquè com en Guerra van fer una recol·lecció de tot p'a endur-s'ho p'a la guerra, van portar moltes coses allí... i no sé si estaven en el traster o per a on. La bona qüestió és que quan vam anar a fer les campanes, que algunes truges les van tindre que reformar ací en el taller, d'ixes dos campanetes va dir don Costantino 'estes les púiem arreglar i posar-les ahí'. I van llevar les reixes que hi havien, que [ara] estan en el traster de l'església... Total, que van dur les campanetes al taller i els van fer les truges: les campanetes són velles sense dubte!, jo no sé si tenen alguna inscripció...*

—*Això és en el 54: les van dur i es van fer per una humorà de don Costantino i mon tio Miquel...* —sense indicació prèvia, l'any exacte: 1954.

Segons la combinació de les tres noves, amb una o les dos possiblement restaurades, i si són comptabilitzades o no les dos xicotetes de nova incorporació, el resultat pot oscil·lar entre les quatre, cinc o sis campanes batejades en 1954 que diuen les diferents fonts referides.

pel benefici estètic del conjunt, i hi va col·locar una subtil reixa decorativa perquè, versemblantment, els buits els havia pensat perquè hi entraren la llum i la ventilació, i no perquè allotjaren campanes.

³² El relat de José María Biosca Revert és especialment vàlid per l'exactitud amb què s'ajusta als fets contrastables. José María *el Fuster* (1928) pertany a la nissaga local d'artesans de la fusta. La construcció i reparació de les truges de fusta de les campanes de l'església de Fontanars ha passat per les mans dels Biosca durant varies generacions.

Relleu immaculista decoratiu, fos en la campana dedicada a la Immaculada (1954).

P. GANDIA

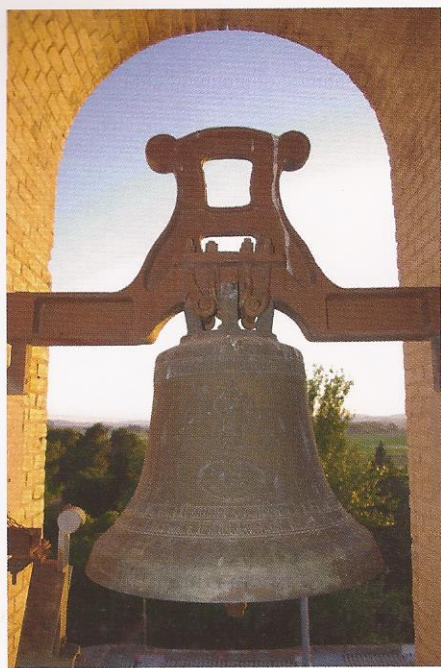
2015, abril. Allotjament de la campaneta inferior, vist des de la plaça.

P. GANDIA

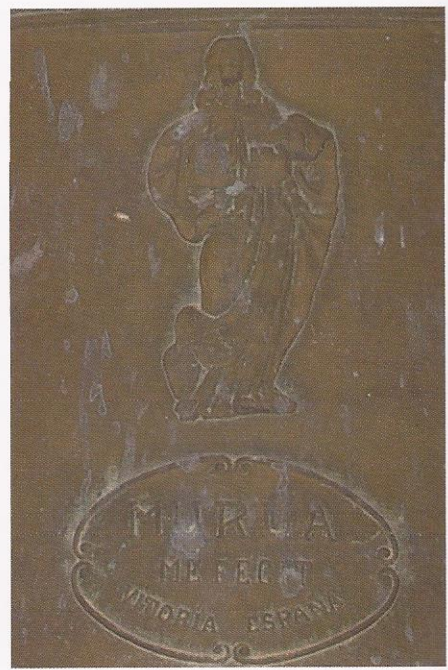
Decoració de la mateixa campaneta, amb creu sobre monticle.

P. GANDIA

*La campana
del Crist Rei, al
ponent.
P. GANDIA*

*Motiu marià,
sobre la marca
del fonedor,
com a adorn de
la campana de
ponent (1979).
P. GANDIA*

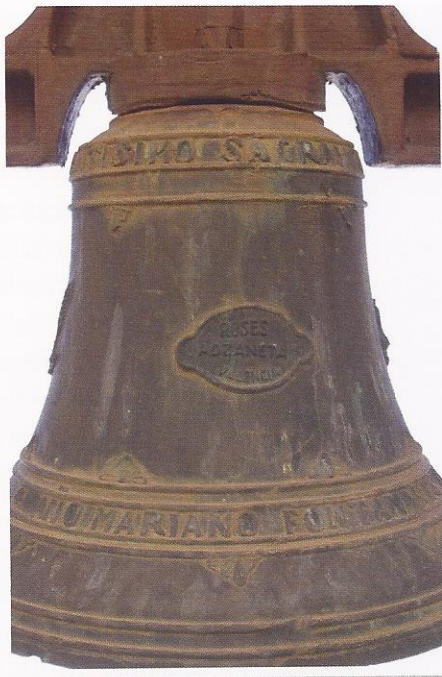
Les dos campanetes de les obertures del cos inferior de la torre són anònimes. La seua procedència és desconeguda, però es probable que hagueren sigut realment decomisades durant la Guerra d'alguns dels oratoris de les heretats del terme i dipositades a l'església, que es va fer servir com a magatzem, entre més usos. Esta possibilitat és coherent amb el relat d'adés, de José Maria Biosca.

Les boques fan 18,5 i 16,5 cm i pesaran uns 2,3 i 3,3 kg, respectivament.

La campana de ponent, 1954-1979

La campana allotjada sota l'arc de ponent del campanar, dedicada al Crist Rei, va ser fabricada originalment en 1954, en memòria de l'erecció en parròquia de l'església de Fontanars pel decret arquebisbal de 29 de desembre de 1953. Així ho expressa la inscripció (re)fosada al terç del seu cos: "FONTANARES AL ERIGIRSE EN PARROQUIA A CRISTO REY". La immediatesa del canvi d'any va traslladar a l'any vinent tota acció commemorativa, i per això la campana és de 1954.

En absència de documentació, la pròpia campana du inscrita la seua procedència i trajectòria. Gràcies a això és possible ara conèixer que va ser refosa: "REFUNDICIÓN AÑO INTERNACIONAL DEL NIÑO 1979 / RVDO. D. FERNANDO ROS", i que la renovació es va fer al País Basc: "MURUA / ME / FECIT / VITORIA ESPAÑA". També du, en inscripció incisa, tres noms referits al padrinatge de 1979: "JESÚS Y NOELIA / ANTONIA". En 1979 el seu estat aconsellaria fondre-la i així es va fer, però no hi va quedar la constància de qui en fóra el fabricant de 1954. Però tot fa suposar que seria el propi Roses, d'Adzaneta, qui la fonguera en la mateixa remesa que les altres dos, commemoratives de l'any marià. El diàmetre de la boca és de 70 cm i el seu pes és de 199 kg aproximadament.

La campana de la Immaculada (1954), al nord, conserva la truja original.
P. GANDIA

Bronze del Santíssim Sagrament (Roses, 1954), amb la truja de Murua (1979).
P. GANDIA

—Un any tamé vam tindre que parar de tocar perquè la campana que dóna a [la plaça de] l'Alqueria estava badà, i es vam donar cónter i no la vam tocar ja... La vam vore badà, com si estiguera asclà, i li ho vam dir al retor...
—Rafel Soler desvetla el motiu que els papers no han guardat, de la refosa de 1979.

Les dos campanes de l'any marià

Les dos campanes commemoratives de l'any marià de 1954, foses amb motiu del primer centenari de la definició del dogma de la Puríssima Concepció, van ser fabricades per Roses, d'Adzaneta d'Albaida. Sota l'arc de tramuntana, acarada a l'Argelagar, hi ha la dedicada a la Immaculada. Les inscripcions que du incorporades en són eloqüents: "OFRENDA DE LOS HIJOS DE FONTANARES A LA INMACULADA", "ROSES / ADZANETA / VALENCIA", "AÑO MARIANO 1954". El diàmetre de la boca medix 54,5 cm i pesa 91 kg aproximadament.

A la part inferior de l'obertura de llevant, situada sota la degana Maria Micaela, hi ha la campana del Santíssim Sagrament. Du inscrites les llegendes: "SANTÍSSIMO SACRAMENTO", "ROSES / ADZANETA / VALENCIA", i "AÑO MARIANO FONTANARES 1954". La truja d'aquesta campana no és la seua original, que seria de Roses, i de model idèntica a la de la campana de la Immaculada (la de tramuntana): com també ho seria la de la campana del ponent abans de 1979. En la intervenció de 1979, de refondre la campana del Crist Rei (la de ponent), se li encomanaria a Murua que canviara també la truja de la campana de llevant, de ferro, que estaria llançada a perdre de rovellada per ser la que més pluja suporta, i per això la que té ara és del mateix tipus que la de la del ponent. La campana del Santíssim Sagrament té la boca de 41,5 cm de diàmetre i el seu bronze pesa uns 43 kg.

*La campana de
llevant (Roses,
1954), i la de
ponent: ambdós
amb les truges de
Murua (1979).*
P. GANDIA

—... un atre any va eixir la xicoteta, que dóna al carrer de l'església: la campana sencera va eixir arreballà enmig de la teulà [de l'església]. I no va passar res! —com per a no enrecordar-se'n!

Restauració de la campana major en 2014

En maig de 2014, la campana major va ser restaurada sota el patrocini de la Fundació Pere Compte de la Comunitat Valenciana. D'un any abans s'havien detectat pèrdues de plom de la truja, el que aconsellava revisar-la per a diagnosticar el seu estat. En una intervenció resolutive, d'a penes una setmana, la campana va ser desmuntada i traslladada al taller de l'empresa restauradora Electrorecamp S. L., on li va ser substituïda la truja, essencialment, a més de netejar-la completament, revisar tots els seus elements i deixar-la en perfecte estat d'ús. El 23 de maig, don Antonio Mullor va beneir la Maria del Rosari abans que la hissaren per a instal·lar-la de nou al seu lloc, on ara és, contemplant la plaça.³³

La història de les nostres campanes continua escrivint-se
junt a la del poble que les guarda.
Elles són part del bagatge col·lectiu alforiner:
cultural, patrimonial i històric.
Que toquen les campanes, a festa.
Bones Festes a tothom.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

1862, octubre 1. Fontanars.

El vicari de Fontanars li sol·licita a l'arquebisbe l'autorització per a beneir les campanes noves.

APFA, *Diversos*.

Excelentísimo e ylustrísimo señor.

Francisco Pascual Mateu y Soler, presbítero, vicario de la parroquial yglesia de Nuestra Señora del Rosario de Fontanars, filial de la de Santa María de Onteniente, provincia y arzobispado de Valencia, a V. E. Y.,³⁴ con el mayor respeto espone:

(...)

³³ En la pàgina web parroquial s'explica la intervenció de maig de 2014 amb més detall [consulta, juny de 2015]: <<http://catolicawebfontanars.jimdo.com/restauraci%C3%B3n-campana/>>

³⁴ "Vuesta excelencia ylustrisima".

Que habiendo fabricado en el presente año, con limosnas recogidas de estos feligreses, dos campanas para el campanario que se está construyendo en esta yglesia, la una con peso de cincuenta arrobas y diez libras, y la otra de tres arrobas y cuatro libras, y habiéndose de bautizar.

Suplica el que dice a V. E. Y. tenga a bien concederle el permiso. Estando sabedor el que espone del mandato que V. E. Y. manifiesta en uno de los números del Boletín Eclesiástico, que debe ser la bendición con agua bendecida por V. E., para cuyo objeto, con anticipación enviaré un encargado a esa Secretaría por el agua que V. E. Y. tenga a bien darle. Gracia que el esponente no duda en conseguir del buen corazón de su caro arzobispo, por cuya vida e importante salud ruega al Señor conserve dilatados años.

Fontanares y octubre 1º de 1862

Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

(...)

Exmo. e Yllmo. Sor. D. Mariano Barrio Fernández, arzobispo de Valencia

Document 2

1871, setembre 17. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 144.

En el lugar de Fontanares, día diez y siete de setiembre de mil ochocientos setenta y uno. Reunidos los señores componentes la Junta de Fábrica en casa el señor vicario de la parroquia de dicho lugar, se les hizo presente por su presidente el estar en el caso de salir a la recolección de la limosna del paniso, cuyo cargo admitieron los espresados señores; manifestándoles la necesidad de la refundición de la campana grande, la cual se ha notado cierta quebradura que, aunque pequeña, le hace hacer mal sonido, y habiéndose conzitado algún medio para recoger limosna para pagar dicho gasto se terminó la sesión.

El presidente, Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

Document 3

1875, agost 8. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 176.

En el lugar de Fontanares, día ocho de agosto de 1875, convocada la Junta de Fábrica en casa del señor vicario de esta yglesia, manifestaron haber cumplido el cometido del acta anterior, habiendo recogido sesenta y tres barchillas de trigo, el que quedó depositado hasta que se acuerde su venta. E igualmente se trató de refundir la campana grande del campanario por estar rota, haciendo de su metal dos, la una de peso de treinta y tres arrobas y la otra de unas quince; y habiendo comparecido el fabricante // [pàg. 177] de campanas Ramón Porta y Rosas, vecino de Benisoda, se cerró el contrato, obligándose por la cantidad de mil quinientos reales de vellón y perdiendo la yglesia cuatro arrobas de metal de la campana rota, que es el que se cree ha de consumir el fuego en la nueva fundición, el fabricar dos campanas, como queda acordado en la presente sesión, y siendo el peso de la rota campana con el metal que se recogió de campanitas rotas de cincuenta y una arrovas, nos ha de dar

dos campanas con el peso de 47 arrobas, obligándose la Junta a satisfacer el exceso de peso que saliere de más, por cada arroba ciento ochenta reales de vellón, con lo que se dio por terminada la sesión.

Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

Document 4

1875, setembre 5. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 177.

En el lugar de Fontanars, día cinco de setiembre de mil ochocientos setenta y cinco, se manifestó el estar ya fabricadas las campanas, habiendo salido la grande de peso de 31 arrobas y 3 libras y la pequeña de 17 arrobas y 20 libras, y como en este día se hizo la fiesta a la Virgen, se hizo un esfuerzo para que tocase la campana grande en este día, habiendo sido fundidas o fabricadas en el día primero de setiembre del presente año y bendicidas el día cuatro del mismo, con autorización del Excmo. y Rmo. Sr. cardenal Barrio, arzobispo de Valencia, por el señor vicario de esta yglesia, siendo padrinos: D. Eduardo Maestre, diputado provincial, y la Exma. Sra. condesa de Torrefiel; D. Juan Mateu Soler, vecino de Madrid, oficial del Ministerio de Hacienda, y D.ª Quintina Eusebi, viuda de Puig. Fueron asistentes, como a diácono, D. Miguel Villaplana, presbítero vecino de Alcoy y D. Antonio Sanz y Fita de Onteniente, presbítero subdiácono. Mas habiendo salido algo desgraciada la campana grande, el fabricante se obliga a sus costas el refundirla, dejándola del mismo peso, cuando sea la voluntad de la Junta.

Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

Document 5

1875, desembre 5. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 178.

En el lugar de Fontanars, cinco de diciembre de 1875. (...)

En el día veinte y cuatro de diciembre del presente año 1875 se subió la campana nueva llamada Josefa, Corazón de Jesús, a la torre de esta yglesia, y colocada en la ventana o arco que mira al poniente revolteándola por primera vez esta misma tarde, pues la subimos con trucha o cabeza colocada, cuya campana fue fabricada por Ramón Porta como queda arriba anotado. La trucha la hizo el carpintero de este lugar José Biosca, con lo cual quedó el campanario arreglado con sus cuatro campanas.

(...)

El presidente, Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

Document 6

1876, agost 6. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 189.

En el lugar de Fontanars, día seis de agosto de mil ochocientos setenta y seis. Convocada la Junta en casa el señor vicario de esta parroquia,

manifestaron el haber cumplido el cometido del acta anterior, habiendo recogido treinta y siete barchillas y tres medios trigo, el cual quedó depositado en casa del depositario, para cuando se disponga su venta. E igualmente se determinó la refundición de la campana grande por haber salido desgraciada en la fundición del año anterior, cuyo coste es a cargo del mismo campanero Ramón Porta del pueblo de Benisoda. Y habiéndola fundido en el día cinco de agosto del presente año, salió de peso de treinta y dos arrobas, obligándose el espresado fabricante a refundirla caso de romperse, a sus costas, dentro de los cuatro años desde el día de su fundición.

Nota. En el día quince de agosto del presente año, autorizado por el Exmo. Sor. Dr. D. Mariano, cardenal Barrio, arzobispo de Valencia, hice la bendición de la espresada campana grande, que lleva por nombre María del Rosario, siendo padrinos José Revert Gandía, vecino de esta y de unos ochenta años de edad y Bárbara Micó, vecina también de ésta y de unos noventa años de edad, cuyos ancianos llenos de júbilo presenciaron dicha ceremonia, con grande asistencia de los vecinos de esta feligresía y cantándose los salmos por los cantores en unión del señor vicario de esta.

Francisco Pascual Mateu, vicario (rubricat).

Document 7

1878, agost 11. Fontanars.

Acta.

APFA, *Llibre Fàbrica*, vol. 1, pàg. 6 quadern inserit en pàg. 200.

En la casa abadía de Fontanars, término municipal de Onteniente, día // once de agosto de mil ochocientos setenta y ocho, reunida la Junta de Fábrica de esta yglesia, (...). Hizo notar el presidente la necesidad de refundir la campana mayor, pues no debía voltearse atendido el estado de las asas; se determinó llamar al fabricante de campanas // para tratar de la refundición, y con esto de dio por terminada la sesión, de que certifico.

José Salvador Senent (rubricat).

